

ÇAĞDAŞ FELSEFE –I

VİZE DERS ÖZETİ

ÜNİTE:1 DARWIN’NİN EVRİM KURAMINDAN PRAGMATİZME:PEİRCE VE DEWEY

DARWIN’İN MİRASI

19. yüzyılda yaşanan bilimsel gelişmeler arasında Batı Felsefesi’ni derinden etkileyen en önemli kuramlardan birisi, hiç şüphesiz Darwin’in geliştirdiği *evrimkuramı*dır. Bu kuramın hem felsefi hem de bilimsel tartışmalar bakımından farklı ve köktenci sonuçları olmuştur.

Örneğin,

- ✓ **Herbert Spencer** bu düşünce biçimini tarihe ve toplumlara uygulamış ve *toplumsal Darwincilik* adı verilen bir görüş geliştirmiştir.
- ✓ Psikoloji alanında Amerikalı psikolog ve felsefeci **William James işlevselcilik** olarak adlandırılan yeni bir kuram geliştirmiştir.

İşlevselcilik Darwin’in evrim kuramının etkisinde gelişmiş bir psikoloji kuramıdır. Zihinsel süreçleri ve davranışları organizmanın çevresiyle uyum süreci içerisinde ele almayı ön plana çıkarır. Uzun vadede kalıcı bir psikoloji yaklaşımı olmasa da davranışçılığın gelişmesinde belirleyici etkisi olmuştur.

CHARLES SANDERS PEIRCE (1839-1914)

Peirce, Genel olarak, hassas ölçümleme konusu ile ilgilenmiş, sarkaçlar kuramına bazı katkılarda bulunmuştur. 1886’da mantıksal işlemlerin elektrik devreleri tarafından gerçekleştirilebileceğini iddia etmiş ve bu itibarla modern bilgisayarların işleyişini öngörmüştür.

Kant ve Hegel’in metinleri üzerinde çalışır. İlgi özellikle mantık ve olasılık kuramı üzerinde yoğunlaşır.

Tümdengelimsel mantık üzerinde, Peirce’ın da çalışmaları bulunmaktadır. Peirce’ın ilgi alanı bununla sınırlı kalmamış, bilimlerin gelişimi açısından son derece önemli olan **tümevarım mantığı** konusunda da özgün çalışmalar yapmıştır.

Bunların yanı sıra, olgulardan başlayan ve bu olgulardan hareketle, sözkonusu olguları en iyi biçimde açıklayan varsayımı ortaya koymaya çalışan, **abdüktif çıkarım** konusu ile de özellikle ilgilenmiştir. **Günümüzde bu çıkarım biçimi, akıl yürütme ile en iyi açıklamaya ulaşma olarak da anılmaktadır.**

Peirce, **metafiziksel bir dizge geliştirme** çabasıyla da uzak durmamıştır. **Darwinci** evrim kuramının bazı yaklaşımlarını **Hegel’in** düşünce sistemine benzer, **mutlak bir idealizm ile birleştirmeye** çalışmıştır. Peirce, gerçekliğin özü itibarıyla zihinsel bir içeriği olduğunu ve akli bir amaca doğru devindiğini savunmuştur.

Ancak Peirce’ı günümüzde de tartışmaya değer kılan bu metafiziksel yaklaşımları değildir; kendisinin pragmatizm olarak adlandırdığı bir düşünce biçimidir.

“Pragma” amel ya da fiil (edim) anlamlarına gelen Yunanca bir sözcüktür.

Peirce, bu sözcüğü **düşünsel olanla** (kavramlar, kanılar, kuramlar vb.)

kılgısal / pratik olan (edimler, eylemler vb.) arasındaki sıkı bağları ön plana çıkarmak üzere kullanmaktadır.

Peirce, pragmatizm yerine bazen **pratikçilik ya da eleştirel sağduyuculuk** terimlerini de kullanmıştır. Zaman içerisinde pragmatizm, Peirce’in kastettiğinden çok farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Peirce, kendi görüşlerini adlandırmak üzere **pragmatizm** sözcüğünü ortaya atmıştır.

inançın Sabitlenmesi

1870’lerin sonlarında Peirce, *Popular Science Monthly* dergisinde bir dizi makale yayımlamış ve bu makalelerinde bir konudaki kanıların ya da inançların muğlaklıkların ya da şüphelerin ortadan kaldırılarak sabitlenmesi konusunda dört ayrı yöntemden söz etmiştir.

1. Bu yöntemlerden ilki, inatçılık yöntemidir.: Kısacası bu yöntem akılcılıktan uzak sabit fikirlerdir. bir konudaki kanaatimizi sabitlemek istediğimizde, Bu fikrimize karşı çıkabilecek her şeyi ve herkesi reddeder ve akılcı bir tartışmaya girmekten kaçınılırız.

Peirce’a göre, akılcılıktan ne kadar uzak olursa olsun bu yöntemin kendine özgü bir avantajı bulunmaktadır: **Bir kanıya ilişkin sarsılmaz ve değiştirilemez bir inançberaberinde zihinsel bir rahatlık / huzur getirir.**

Ancak bu yöntem kanıların sabitlenmesi için arzu edilir bir yol değildir ,bu yöntemle kişinin sarılacağı görüş akılcı bir tartışmadan uzak olduğu için yanlış inanca ve kanılara sahip olmaya devam edebilir.

Bu yöntemde itiraz eden bir kişinin kendisinden şüphe duymasına neden olan temel etken nedir?

Peirce’a göre bu **“toplumsal bir dürtü”**dür. dolayısıyla inançların yada kanıların sabitlenmesi için aranan yöntemin sadece bireyler için değil içinde bulunduğumuz toplum düzeyinde işe yaraması gerekir.

2. Peirce’in ele aldığı ikinci yöntem, otorite yöntemidir: bu kez bir toplum yada cemaatin içerisinde belli kanı ve inançları yayan ,bu inançlardan şüphe edilmesine engel olmaya çalışan bir kurum vardır.. Peirce, bu yöntemin kanıların ve inançların sabitlenmesi konusundailkine göre daha etkili olacağını düşünmektedir. Ancak Peirce’a göre sorulacak soru, bu yöntemin istikrarlı olup olmayacağıdır. Peirce’ın bu konudaki yanıtı da olumsuzdur. zira farklı zamanlarda farklı otoriteler altında farklı yaklaşımların savunulduğu görülecektir ,kendilerine kendi inançlarının neden daha üstün olduğunu soracaklar ve bu da yine şüpheye yol açacaktır. o yüzden bu yöntemde geçersizdir.

3. Peirce, ele aldığı üçüncü yöntem :doğal tercihler yöntemi veya a priori yöntem. Bu yöntemde esas olan, farklı biçimlerde ifade edilse de aşikârolanı kabul etmektir. Söz konusu **“aşikârolanı”, “akla uygun - makul”, “açık ve seçik”** gibi ifadelerle anlatılabilir. ilk iki yöntemdekinin tersine, burada düşünme, tartışma ve bu suretle reddedilemez olana ulaşma çabası ön plana çıkmaktadır. Ancak bu yöntemde sortunsuz değildir. tarih göstermiştir ki bir kişiye apacık gelen bir şey bir başkası için hiçte öyle olmaya bilir.

4. Peirce’ ele aldığı dördüncü yöntem, bilim yöntemidir: ilk üçünde olmayan bazı avantajlara sahiptir. Öncelikle, bu yöntem öznel düşüncelerimizin ötesinde, bizden bağımsız bir şeye göndermeyapmaktadır. Dahası, yöntem kamusal olarak geliştirilebilecek ve kullanılabilir bir yöntemdir. İlk üç yöntemi aşındıran ve amacından saptıran **“toplumsal dürtü”**, burada tam tersine bir avantaja dönüşmektedir.

inanç ve şüphe

inanmak ve şüphe etmek ilişkili de olsalar inanmak ve şüphe etmek edimleri arasında farklar bulunduğu ortadadır. Bu farklar nelerdir?

Öncelikle, inanmakla şüphe etmek esnasında yaşanan **duygu farklıdır**.

ikinci olarak, genellikle şüphe etmekten kaçınmamıza ya da şüpheden kurtulmaya çalışmamıza rağmen bir inanca sahip olmaktan dolayı bir rahatsızlık duymayız; ta ki bu inancımızı sarsan birşeyle karşılaşınca dek.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, inanmak ya da inanç oluşturmak bir **alışkanlık iken** şüphe etmek böyle bir alışkanlığın olmamasıya da kesintiye uğraması durumuna karşılık gelir.

İnanmak bir alışkanlığa sahip olmaktır, şüphe etmek ise bir belirsizlik durumuna işaret eder. **Belirsizlik**, belli bir durumda hangi davranışı sergileyeceğinizi tam olarak bilememeniz anlamına gelir. Bu nedenle, şüpheden kurtulmaya çalışırız. Peirce şüpheden kurtulma ve inancın o tatmin edici rahatlığına ulaşma sürecini **soruşturma** olarak adlandırır. Daha önce de vurguladığımız gibi, bizi şüpheden arındırıp inançlarımızı sabit kılmak konusunda uzun vadede güvenebileceğimiz tek yöntem, bilimsel soruşturma yöntemidir.

Peirce soruşturmanın **üç özsel** özelliğinden söz eder: bir uyarı/ bir amaç ya da sonuç/ bir de yöntem. Şu ana kadar söylediklerimizden hareketle, Peirce'in bu üç unsurdan neyi anladığını çıkarmak zor değildir.

Soruşturmanın

- ✓ **uyarımı** ,şüphe
- ✓ **amacı** ,kanaatlerin bir karara bağlanması
- ✓ **yöntem** ise bilimin ta kendisidir.

Doğruluk ve Gerçeklik

Peirce'in yaklaşımında **doğruluk, inanç ve şüphe cinsinden tanımlanmaktadır**. Doğru bir inanç, sabitlik kazanmış bir inançtır. Ancak buradaki sabitlik, geçici bir sabitlik değildir. Şüphe tarafından sarsılamayacak mutlak bir sabitliktir. Herhangi bir konuda araştırma yapanların, azimli bir biçimde bilimsel yöntemi izlerlerse, nihâi olarak üzerinde anlaşacakları inançtır. Tüm bu söylenenler itibarıyla, **doğruluğun bir tür ideal** olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çünkü araştırmacılar, şu an için hangi konuda uzlaşmış olurlarsa olsunlar, bunun değişikliğe uğrama olasılığı bulunmaktadır. Doğruluğun bir başka özelliği ise **kamusal, yani paylaşılabılır**

olmasıdır. Doğruluğu tek tek bireyler değil, sorgulama ya da araştırmayı yapan topluluğun (bilim cemaatinin) çabası belirlemektedir. Sonuç olarak, arzularımızı tatmin etmemi sağlayan bu inanç, doğru bir inançtır. Öte yandan, genel olarak doğruluktan bahsettiğimizde, Peirce doğruluğun, araştırmacı ve sorgulayıcı cemaatin beklentilerini karşılayan ve uzun vadede şüphe duyulmayan inanç olduğunu söyleyecektir.

Peirce'a göre **gerçeklik**, herhangi birinin, onların ne olduklarını düşünmesinden **bağımsız olarak şeylerin sahip oldukları özelliklerdir**. Bu tanım "doğru" görünmektedir. Öte yandan, bize neyin gerçek olup olmadığı konusunda bir ölçüt vermemektedir. Peirce, az önce ifade ettiğimiz doğruluk anlayışından hareketle, gerçekliğe ilişkin bir başka tanım daha vermektedir. **Bu yaklaşıma göre gerçeklik**, doğru kanaatin öyle olduğunu söylediği şeydir. Doğru kanaatise, daha sonra yapılan bilimsel araştırmalarca değişikliğe uğratılmayan kanaattir. Peirce'a göre bilim, gerçekliğin ölçütüdür.

Anlam

Peirce'in amacı, kendi deyişiyle, düşünsel kavramları açıklığa kavuşturmaktır. Düşünsel kavramlar, nesnel olgulara ilişkin kanıtlamalara zemin sağlar

Peirce, fikirlerin açıklığa kavuşturulması söz konusu olduğunda, üç düzeyi birbirinden ayırt eder.

İk düzeyde bir fikirle aşına oluruz. Bu düzeyde, söz konusu fikirle karşılaştığımız sıradan durumlarda söz konusu fikri tanırız.

İkinci düzey, söz konusu fikrin tanımını ifade edebildiğimiz düzeydir.

Üçüncü düzey ise fikri kavramamızın pratik alanda sonuçlarının/etkilerinin farkında olmamızı içerir.

Anlamlar ne yaptığımızı, neyi hangi yöntemle ve ne ölçüde açıklığa kavuşturduğumuza bağlı olarak değişebilir. Bu değişim olgusu, Peirce tarafından kabul edilir. Peirce'ın dil anlayışı ile Darwin'in evrim kuramı arasındaki bağ da tam bu noktada berrak hale gelir. **Dil, Peirce'a göre, evrime tâbîdir.** Öte yandan gözlenebilir ve paylaşılabılır olan etkiler ve sonuçlar, anlam için esastır.

İşaretler

Peirce'a göre işaretler, canlılar dünyasındaki en ilkel iletişimden en karmaşık dillere kadar her alanda karşımıza çıkar. İşaretlerin ayırt edici özelliği, üçlü bir yapıyı haiz olmalarıdır.

Bir işaret bir yorumlayana göre bir nesneye işaret eder.

Peirce, “**yorumlayan**” terimi ile insanları, bilinç sahibi yorumlayanları kastetmemektedir.

- ✓ İşaretlerin birbirleriyle olan bağıntıları, dizilimleri, hangi dizilimlerin bir dil oluşturduğu vb. konular **dizibilimin (sentaks)**;
- ✓ işaretlerin neyin yerine geçtikleri, neyi temsil ettikleri ve neye işaret ettikleri **anlambilimin (semantik)**;
- ✓ işaretlerin o işaretleri kullanan ve yorumlayanlar için sonuçları ve etkileri ise **kullanibilimin (pragmatik)** konusunu oluşturur.

Kısaca, Peirce'ın işaretlerin anlambilimi hakkındaki bazı sınıflandırmalarını ele alalım. Peirce **bir işaret ile işaret edilen nesne arasında üç farklı tür bağıntı** bulunduğunu ifade eder.

- ✓ Peirce ilk olarak **indeksler**den söz eder. Bu durumda, işaret ile işaret edilen arasında nedensel bir bağıntı mevcuttur. Dumanın ateşe, bir yanaktaki kırmızı beş parmak izinin atılmış bir tokata işaret etmesi gibi.
- ✓ ikinci olarak **ikonlardan** söz eder. Bu durumda, işaret ile işaret edilen nesne arasında bir benzerlik bağıntısı bulunmaktadır.
- ✓ Son olarak **semboller**i ayırt eder. Bu durumda ise işaret eden ile işaret edilen arasındaki bağıntı, uzlaşım sal ya da rastlantı saldır.

Örneğin, “kitap” sözcüğünde okumakta olduğunuz kitaba işaret etmesinin gerektirecek hiçbir bağıntı yoktur.

Peirce, **yorumlayan olmaksızın** bir işaretin bir nesneye işaret etmeyeceğini düşünmektedir. Bu noktada da yorumlayanların üç farklı türünü ayırt eder.

✓ **ilk olarak, duygusal yorumlayanlar**, işaretlerle karşılaştıklarında yoğun bazı duygular hissederler.

Örneğin, futbol takımının renklerini taşıyan bir nesne görünce coşku hisseden bir taraftar. Burada, söz konusu duygunun kendisi de bir işarettir.

- ✓ **ikinci olarak, enerjik yorumlayanlar**, bir işaretle karşılaştıklarında belli bir fiziksel eylemi gerçekleştirirler.

Örneğin, bir çavuşun emriyle belli hareketleri yapan askerleri .

- ✓ **Üçüncü olarak, mantıksal yorumlayanlar gelir**. Peirce'ın özellikle üzerinde durduğu yorumlayanlar bunlardır. Öncelikle, mantıksal yorumlayanlar da işaretlerdir.

Örneğin, bir sözcüğün sözlükteki karşılığı, sözcüğün (işaretin) mantıksal yorumlayanıdır ve kendisi de bir işarettir.

Ancak, işaret etme süreci bu noktada sonlanmaz. Bir başka deyişle, sözcüğün sözlükteki karşılığı nihaî veya son yorumlanılamaz. Başka bir deyişle, nihaî bir yorumlayan var mıdır?

Peirce'a göre nihaî yorumlayan, bir **alışkanlık veya bir yatkınlıktır**. Burada, düşünsel kavramların açıklığa kavuşturulması sürecinde karşılaştığımız durumla tutarlı bir cevapla karşılaşmış oluyoruz.

Tüm bu tartışmanın önemli bir sonucu, işaretlerin bir işaretler dizgesi içerisinde bir anlamı haiz olduklarıdır. Diğerlerinden yalıtılmış olarak bir işaretin anlamından söz edilemez. Bir diğer önemli sonuç ise, düşünsel etkinliğimizin eylemlerle ilişkili olarak tanımlanması ve düşünsel yaşantımızın amacının ihtiyaçlarımıza cevap veren alışkanlık ve davranış biçimlerini geliştirmekten ibaret olmasıdır.

JOHN DEWEY (1859-1952)

Dewey, tüm yapıtlarında evrim kuramının sonuçlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Darwin'in Etkisi

1909 yılında Dewey, "**The İnşuence of Darwinism on Philosophy**" başlıklı bir ders verir.

Bu derste, Darwin'in **Türlerin Kökeni** adlı eserinin doğa bilimleri üzerindeki etkilerinden felsefe üzerindeki etkilerini ön plana çıkarır. "**Tür**" ve "**köken**" terimlerinin eserin adında bir araya getirilmesinin başlı başına "**düşünsel bir devrim**" olduğunu öne sürer.

Bu devrimin mahiyetini anlayabilmek için, Antik Yunan düşüncesinde ortaya konulan varlık anlayışı hakkında birkaç söz söylememiz gerekir. Antik Yunan düşüncesini veren ve Batı Felsefesi'nin iki önemli figürü, Platon ve Aristoteles üzerinde derin etkisi olan **Parmenides**, varlığı zamanın şartlarına tâbî olmayanla, bu itibarla da kalıcı olanla özdeşleştirmiştir. Varlık, özü itibarıyla düşünseldir ve duysal olanın geçiciliğine ve değişkenliğine karşıt olarak kalıcıdır. Bu düşünüş tarzı, belli farklılıklarla Platon'un idea ve Aristoteles'in form (Yun. eidos) anlayışlarında etkisini sürdürür.

Bu tarihsel arka planı dikkate alan Dewey, **Darwin'in** eserinin bu çerçeveyi **kökten biçimde** değiştirdiğini öne sürer. Bu durumda felsefenin mahiyeti de kökten biçimde değişmelidir. Yeni felsefe, **mutlak kökenler ya da mutlak gayeler peşinde koşmamalıdır**.

Yani Deweye göre Darwinin evrim kuramının felsefe tarihi bakımından önemi tür ve köken kavramlarını ilişkilendirerek türlerin ve formların mutlaklığına olan inancı sarsmış olmasıdır.

Dewey'in felsefenin mahiyetine ilişkin görüşleri bir yandan epistemolojinin bir yandan da değerler kuramının doğallaştırılmasını içermektedir. Doğallaştırma ile burada, doğanın ve doğanın içerisinde bulunduğu evrimsel değişimin bir parçası haline getirmek kastedilmektedir.

Bilgibilimin Doğallaştırılması

Dewey, her türlü düşünsel soruşturmanın, eninde sonunda bir tür problem çözme etkinliğine dayandığını düşünmektedir. Düşünme süreci karmaşık, şüpheli, muğlak veya sorunlu bir noktadan kurtulmamızı içerir. Sonuçta daha basit, kesin, açık ve sorunsuz bir noktaya kendimizi taşıyoruz.

Bu yaklaşımın arka planında bazı varsayımlar yer almaktadır, öncelikle Dewey'e göre biz insanlar dünyanın edilgin izleyicileri değilizdir. Kendimizi dünyaya katılan, onun bir parçası olan ve sürekli dünyayla etkileşen varlıklar olarak düşünmemiz daha doğrudur. Klasik felsefe anlayışları, bilen ile bilinen arasında keskin bir ayırım yapmakta ve bunun sonucunda içinden çıkılmaz bilimsel sorunlar yaratmaktadır. Dewey, *temsile dayalı bilimsel anlayışlara* şiddetle karşı çıkmaktadır.

Dewey'e göre biz insanlar, doğa ile etkileşimimiz içerisinde sürekli varsayımlar oluşturmakta, bunları sınamakta ve bu varsayımlar arzu edilir sonuçlar ürettiği ölçüde onları kullanmaya devam etmekteyizdir. İyi bir varsayım, zamanın testlerine dayanan ve bu itibarla da işe yarayan bir varsayımdır. Düşünme etkinliğini bu biçimde ele almak, geleneksel bilgi anlayışı ile bir karşıtlık oluşturmaktadır. Herhangi bir anda, bilgimizin mutlak anlamda kesin olmasını istemek anlamsızdır. Belli bir anda en kesinmiş gibi görünen inançlarımız bile, gelecekte bu kesinliklerini yitirebilir. Kesinliğe farklı ve karşıt yaklaşımları ile birbirlerinden ayrılan **ampirist (deneysel)** ve **rasyonalist (akılcı)** felsefe anlayışlarının her ikisi de bu itibarla, Dewey'e göre sorunludur.

Doğa ve Doğa Bilimi

Dewey'in bilgi anlayışı, klasik felsefeninkinden farklı bir doğa bilimi ve doğa anlayışını da beraberinde getirmektedir. İnsanları doğanın edilgin izleyicileri olarak almak, beraberinde, zihinsel olarak temas ettiğimiz içeriklerin ötesinde kendi başına bir nesnellik olduğunu çağırıştırılmaktadır.

Farklı bilim dallarında kullanılan farklı fikirler, kavramlar ve yöntemler, kendi amaçlarımıza ulaşmak, karşılaştığımız sorunları çözmek üzere kullandığımız araçlardan ibarettir. Çözmeye çalıştığımız problemlere göre bu araçlar, çeşitlilik göstermektedir. Dewey'in bilgiye ve bilime yönelik bu yaklaşımı, *araştırmacılık* olarak adlandırılmaktadır.

Değerlerin Doğallaştırılması

Değerler söz konusu olduğunda Dewey'e göre, iki farklı yol izlenmiştir. Bir grup düşünür, değerleri *doğanın ötesinde veya üzerinde bir kaynakla (Tanrı, safakıl vb.)* özdeşleştirmeye çalışırken; bir ikinci grup, *öznel bir zemin (arzuların tatmin edilmesi, hazlar vb.)* arayışına girişmiştir.

Dewey, her iki yaklaşımın da ötesine geçmeye çalışmaktadır. Kendi bakış açısıyla uyumlu olarak, değerleri *doğal* bir biçimde açıklamaya çalışmakta ve fakat bireysel öznel tercihlere terk etmek istememektedir. Dewey'in bu konudaki yaklaşımı, bilimsel varsayımlara ilişkin yaklaşımına benzemektedir: Herhangi bir anda, mutlak bir kesinliğe yer vermemek ve buna rağmen ilerlemeyi olanaklı kılmak.

Değerler söz konusu olduğunda bu nasıl başarılı olabilir? Dewey, bu noktada çıkış yolunu, akla dayalı davranışlarla konuyu ilişkilendirmekte bulunmaktadır.

Dewey'a göre, mutlak anlamda değerli olan bir şeyden, akla dayalı bir sorgulamadan bağımsız olarak söz etmek mümkün değildir. Bu konudaki yaklaşımını, Peirce'in yaklaşımı ile ilişkilendirebiliriz. Kendinde iyi olana en yakın düşen şey, bilim topluluğunun arzu edilir ve iyi olduğu konusunda uzlaştığı şeydir. Bu itibarla, insanların etkinlikleri ile düşünceleri ya da sahip oldukları değerler arasında, karşılıklı bir etkileşim ve bağımlılık söz konusudur. Bu etkileşimlerden bağımsız kesinlikler ve değerler aramak, pragmatizmin ruhuna tamamen ters düşmektedir.

e-öğrenme alıştırmaları

Soru 1:

Amerikalı psikolog ve felsefeci William James'in geliştirdiği kuramın adı nedir?

- A. Toplumsal Darwincilik
- B. Elektromanyetizm
- C. İşlevselcilik
- D. Pragmatizm
- E. Evrim kuramı

CEVAP:C

Soru 2:

Pierce'in ilgi alanı olan 'abdüktif çıkarım' günümüzde nasıl anılmaktadır?

- A. Akıl yürütme ile en açıklamaya ulaşma
- B. Tümevarım ile en iyi çıkarımı yapma
- C. Tümdengelim ile en doğru çıkarımı yapma
- D. Hipotez kurmak
- E. Niceleme mantığı geliştirmek

CEVAP:A

Soru 3:

Pierce'i önemli kılan düşünce biçimine ne ad verilir?

- A. Empiricism
- B. Pragmatizm
- C. Instrumentalizm
- D. Olasılık kuramı
- E. İdealizm

CEVAP:B

Soru 4:

Evril kuramını kim geliştirmiştir?

- A. Spencer
- B. Daewin
- C. Newton
- D. James
- E. Pierce

CEVAP:B

Soru 5:

Aşağıdakilerden hangisi Pierce'in inancın sabitlenmesi konusunda bahsettiği dört yöntemden biri değildir?

- A. İnatçılık
- B. Otorite yöntemi
- C. Doğal tercihler yöntemi
- D. Bilim yöntemi
- E. A posteriori yöntem

CEVAP:E

Soru 6:

Pierce şüpheden kurtulma ve inancın o tatmin edici rahatlığına ulaşma sürecini ne olarak adlandırır?

- A. Soruşturma
- B. Alışkanlık
- C. İnanma
- D. Güvenme
- E. Düşünme

CEVAP:A

Soru 7:

Aynı yetkinliğe sahip açıklamalar arasında daima daha yalın olanı tercih etmek ve var olanların sayısını gereksiz yere arttırmamak olarak tanımlanan açıklama yöntemlerine ilişkin ilkeye ne ad verilir?

- A. Deductive
- B. Inductive
- C. Bilim yöntemi
- D. Ockham'ın usturası
- E. Pratik yöntem

CEVAP:D

Soru 8:

Dewey'in bilgiye ve bilime yönelik yaklaşımı nasıl adlandırılır?

- A. Araçsalcılık
- B. Uzlaşımçılık
- C. Deneycilik
- D. Eylemsizlik
- E. Akılcılık

CEVAP:A

Soru 9:

Aşağıdakilerden hangisi Dewey'e göre doğrudur?

- A. Fiziğin kavramları ve kuramları diğer bilimlere göre önceliklidir
- B. Fizik dünyanın özünü bize sunar
- C. Fizik dahil hiçbir bilim dalı öncelikli değildir
- D. Fizik bir bilim olarak önceliklidir
- E. Zihinsel olarak temas ettiğimiz içeriklerin ötesinde kendi başına bir nesnellik vardır

CEVAP:C

Soru 10:

Dewey'in tür ve köken kavramlarını ilişkilendirerek, türlerin ve formların mutlaklığına ilişkin inancı sarsan kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Maxwell'in elektromanyetizm kuramı
- B. Darwin'in evrim kuramı
- C. Cantor'un kümeler kuramı
- D. Frege'nin niceleme kuramı
- E. Marx'ın iktisat kuramı

CEVAP:B

ÜNİTE:2 MATEMATİĞİN TEMELLERİNDEN ANLAM BİLİME :FREGE

TARİHSEL ARKA PLAN

Bilindiği gibi **Kant**kendi transandantal felsefesinde metafiziğin olanağını sorgulamış ve *spekülatif metafiziği* kıyasıya eleştirmişti.Kantçı metafiziğin merkezinde ise Kant'ın *sentetik a priori* olarak adlandırdığı yargılar yer alıyordu.

Kant'a göre **matematiğin yargıları** ("3 ile 5'in toplamı8'dir." veya "Bir üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir." gibi), ve

Kuramsal fiziğin temelinde yer alan yargılar ("Tüm olaylar bir nedene göre gerçekleşir.")gibi evrensel zorunluluğa ve nesnel geçerliliğe sahip sentetik *a priori* yargılardı.

Kantçı metafiziğin eleştirisi üzerinden dilin ve dilin mantığının felsefenin odağına yerleşmesi süreci, analitik felsefenin doğduğu süreç olarak kabul edilebilir.Bir bakıma, Kant'ın eleştirileri üzerinden bir tür metafiziğin elenmesinin ardından Kant'ın savunduğu biçimiyle metafiziğin elenmesi, analitik felsefenin gelişimi açısından belirleyici olmuştur.

Metafiziğin bu ikinci versiyonunun elenmesi sürecin de Anmak istediğimiz gelişmelerden ilki, *Euklidesçi olmayan geometrilerin keşfedilmesidir.*

bir başka gelişme ise *Einstein'ın özel ve genel görelilik kuramını* ortaya koymasıdır.

Bu gelişmelere paralel bir başka gelişme ise matematiksel mantık alanında gerçekleşmiştir. Matematiğin mantığa indirgenebileceği ve bu itibarla da matematiğin önermelerinin analitik olduğunun gösterilmesi, özellikle **Gottlob Frege'nin** çalışmaları ile ivme kazanmıştır.

Ünlü Alman felsefecisi **Kant** 1781 yılında yayımladığı *Kritik der reinen Vernunft* adlı eserinde, metafiziğin olanaklı olup olmadığını sorgulamış ve aklın kendi sınırları içerisinde neyi bilip bilemeyeceği sorusuna bir yanıt aramıştır. "Kritik"

terimi, Antik Yunanca'da "sınır çizmek" kökünden türemiş bir sözcüktür. Bir anlamda Kant akla, aklın içinden bir sınır çizmeye çalışmıştır.

SENTETİK A PRIORİ TARTIŞMASI

Kant'ın Yargıları Sınışıandırması

Kant'a göre yargı, düşünme yetisinin bir edimidir. Dil felsefesinin gelişim süreci içerisinde Kant'ın yargılara ilişkin sınışıandırması, önermelere uygulanmıştır.

Hatırlanacağı üzere **Hume**, bilgimizin sınışıandırılmasından söz ederken *fikirlerin bağıntılarına dayalı doğrular* ile *olguları ifade eden doğrular* arasında bir ayrım yapmıştır. Tüm anlamlı önermeleriya da yargıları, bu ikili sınışıandırmanın kuşıattığını, bunun dışında kalan herhangi bir ifadenin ise anlamsız olduğunu öne sürmüştür.

Kant, kendi sınışıandırmasını iki farklı boyutta gerçekleştirmiştir.

- ✓ **Birinci boyut, bilgilimle;** Birinci boyuta göre, bir yargının doğruluğuna karar verebilmek için ampirik deneyime ihtiyaç yoksa bu yargı, *a priori*; eğer ihtiyaç varsa, *a posteriori* olarak adlandırılır.
- ✓ **ikinci boyut ise anlambilimle** ilgili olarak görülebilir. ikinci boyuta göre ise yargıda, özne konumunda olan kavram içerisinde yüklem konumunda olan kavram içeriliyorsa söz konusu yargı, analitik; içerilmiyorsa, sentetik olarak adlandırılır.

Kant, bu ikili sınışıandırmadan hareketle dört farklı yargı türü belirlemiştir.

Öte yandan, *analitik ve a posteriori* yargılar bulunmamaktadır.

Geriyeye *analitik a priori*, *sentetik a posteriori* ve *sentetik a priori* yargılar kalmaktadır.

Hume'un fikirlerin bağıntılarına dayalı doğruları, Kant'a göre analitik *a priori* yargılarca karşılanmaktadır. Bunlar, genel mantıksal yargılardır.

Hume'un olguları ifade eden doğruları ise sentetik *a posteriori* yargılara karşılık gelmektedir.

Ampirik içeriği olan tüm yargılar ise sentetik *a posteriori* yargılardır.

Kant'ın *analitik a priori yargılara* "Tüm cisimler uzamlıdır" yargısını örnek vermektedir.

Analitik olan bir yargının doğrulanması için, deneyime başvurmamıza ihtiyaç yoktur.

Kant'a göre herhangi bir yargının analitik ve *a priori* olabilmesi, adı üstünde bir yargı olabilmesine, yani bir yargı edimi ile kavranılmasına bağlıdır.

Analitik felsefenin merkezinde yer aldığı biçimiyle anlambilim, *psikolojist* yaklaşımların bir eleştirisine dayanmaktadır. Psikolojist yaklaşımlar, öznel psikolojik edimlerden bağımsız nesnel içeriklerin bulunmadığını savunur.

|

Kant'ın transandantal felsefesi dâhilinde *ilginç ve yeni olan, sentetik ve a priori* yargılardır.

- Kant'a göre analitik yargılar, sahip olduğumuz bir kavramda içerilen **bilgiyi açıklayıcı** bir özelliktedir.

- Sentetik yargılar ise **bilgimizi genişletir**.
- Sentetik *a priori* yargılar, hem bilgimizi genişletmekte hem de duyu deneyimine ihtiyaç göstermeksizindogru olabilmektedir.

Kant'a göre, öncelikle **matematiğin yargıları** sentetik ve *a priori*'dir.

- **Sentetik a posteriori** yargıların doğru olabilmesi için, özne ve yüklem konumundaki kavramlarıbirbirine bağlayan üçüncü bir şeye, **deneyimde mevcut bir nesneye ihtiyaç** vardır.
- **Sentetik a priori** yargılar söz konusu olduğunda ise bu üçüncü şey, uzay ve zamanın saf görüşüne dayanarak inşa edilen **a priori nesnelendir**.

Söz konusu inşa, *apriori* bir zemine dayandığı için, **matematiğin sentetik yargıları**, *a priori* olarakdoğrudur. Kant'a göre, **geometrinin aksiyomları**, bu itibarla sentetikve *a priori*'dir. Sentetik ve *a priori* olmaları itibariyle de evrensel zorunluluğa venesnel geçerliliğe sahiptir.

Kant'ın bu kuramının genel kabul gördüğü 19. yüzyılın ilk yarısında, bu kuramısarsacak bir gelişme yaşanır. Euklidesçi olmayan geometriler keşfedilir.

Euklidesçi Olmayan Geometriler

Euklides, **Unsurlar**adlı eserini, M.Ö. 300 yıllarında yazdı. İnsanlık tarihinin en ünlü ve belki de en çok okunan kitaplarından birisi olan bu kitap, beş**aksiyoma** dayanarak pek çok geometri teoreminin ispat edilmesini içeriyordu.

1. Bir noktadan bir başka noktaya doğru bir çizgi çizilebilir
2. Bir doğru çizgi üzerinde sonlu ve sürekli bir doğru parçası çizilebilir
3. Belli bir noktayı merkez ve herhangi bir uzunluğu yarıçap olarak alarak bir çember çizilebilir
4. Tüm dik açılar birbirine eşittir.
5. İki doğru bir doğru ile kesildiğinde, kesenin bir tarafında oluşan iki iç açının toplamı 180 dereceden küçükse, bu iki doğru bu 180 dereceden küçük açılarda bulunduğu tarafta kesişir.

Görüldüğü gibi,ilk dört aksiyomun basitliği ve açıklığına karşın beşinci aksiyom daha karmaşık duruyordu.Bunun üzerine bazı matematikçiler beşinci aksiyom üzerine çalışmalara giriştiler.

- ✓ **Proclus (410-485)**, Unsurlar üzerine bir şerh kaleme aldı ve beşinci aksiyomun ilk dördünden türetilmesine ilişkin çabalara yer verdi. Ptolemy'nin (Batlamyus) yanlış bir ispat verdiğini de belirtti. Kendisi de bir ispat vermeye çalıştı fakat bu ispat da yanlıştı. Öte yandan, beşinci aksiyoma eşdeğer bir başka aksiyom öne sürdü: Bir doğru ve bu doğru üzerinde olmayan bir nokta verildiğinde, bu noktadan geçen ve doğruya paralel olan bir ve yalnız bir doğru çizilebilir.

- ✓ Proclus'un bu postülası, 1795'te John Playfair'in yazdığı bir şerhten sonra, Playfair'inaksiyomu olarak anılır oldu. Playfair, kendi şerhinde beşinci aksiyomun kendi aksiyomu ile değiştirilmesini öneriyordu.
- ✓ Girolomo Saccheri tarafından 1697 tarafından bir ispat gerçekleştirildi.Saccheri, beşinci aksiyomun yanlış olduğunu varsayıp buradan hareketle bir çelişki türetmeye çalışmıştı. Paralel iki doğruyu kesen doğrunun 90 dereceden azbir açı yaptığı varsayımı altında, Euklidesçi geometriye ait olmayan birçok teoremiispatladı.
- ✓ 1766 yılında Lambert, Saccheri'ye benzer bir yöntem izledi. Ancak onun amacı,bir çelişki ortaya koymak değildi. Lambert, dar açı varsayımı altında, bir üçgeninalanı azaldıkça iç açılar toplamının arttığını gösterdi.
- ✓ Legendre yaşamının neredeyse 40 yılını paralel aksiyomuna ilişkin araştırmalaravakfetti. *Eléments de Géométrie* adlı kitabının ekinde, Euklides'in beşinci aksiyomun“Bir üçgenin iç açıları toplamı iki dik açısın toplamına eşittir.” aksiyomuna eşdeğer olduğunu gösteren bir ispat verdi. Legendre'in ispatı, tıpkı Saccheri'nin ispatıgibi, doğru çizgilerin sonsuz olduğu varsayımına dayanıyordu ancak bu yanlışlığı Legendre fark etmemişti.

Tüm bu sonuçsuz çabalar karşısında D'Alembert, paralel aksiyomuna ilişkin sorunları“**temelgeometrinin skandal**” olarak adlandırdı

Belkide bu paralel aksiyomunun ardında yatan sorunu **ilk anlayan matematikçi**, Gauss olmuştu.

- ✓ Gauss, 1792 yılından itibaren paralel aksiyomu üzerinde çalışmaya başlamıştı. 1813 yılında “Paraleller kuramı konusunda şu anda bile Euklides'ten ileride değiliz. Bu matematiğınutanç verici bir kısmıdır...” demek zorunda kaldı.1817'ye gelene kadar Gauss, beşinci aksiyomun diğer dördünden bağımsız olduğuna kani olmuştu.
- ✓ Gauss'un doktora öğrencilerinde olan Riemann, 10 Haziran 1854 tarihinde verdiği açılış dersinde, yeni bir geometri anlayışından söz etti. Riemann bu konuşmasında, bir doğruya kendi dışındaki bir noktadan hiçbir paralelin çizilemeyeceği“küresel” geometriyi anlattı.Riemann, Euklidesçi olmayan geometrileringöreliliği olarak tutarlı olduğunu gösterdi: Euklidesçi olmayan geometriler, ancakve ancak Euklidesçi geometri tutarlı ise tutarlıdır.
- ✓ Euklidesçi olmayan geometrilerin bir modele sahip olabileceğini ilk kez EugenioBeltrami ortaya koydu. 1868 yılında yazdığı, *Essay on the interpretationof non-euclidean geometry* adlı eserinde Beltrami 3 boyutlu Euklidesgeometrisi içerisinde, 2 boyutlu Euklidesçi olmayan geometri için bir model ortayakoydu. Bu model, sahte küre adı da verilen ve bir traktriksın asimptotu üzerindedöndürülmesi ile elde edilen bir yüzeydi.
- ✓ Daha sonra Klein, 1871 yılında Riemann'ın, Euklidesçi olmayan geometrisi dedâhil olmak üzere tüm Euklidesçi olmayan geometriler için birer model ortayakoydu.

Klein, temel olarak üç farklı geometri olduğunu gösterdi:

1. Bolyai, Lobachevskygeometrisinde doğru çizgiler iki sonsuz uzaklıkta noktaya sahiptir.
2. Riemanngeometrisinde böyle sonsuz uzaklıkta bir nokta bulunmamaktadır.
3. Euklidesgeometrisinde ise her bir çizgi için üst üste çakışan iki sonsuz uzaklıkta noktavardır.

Geometrinin Aksiyomlarının Mahiyeti

Euklidesçi olmayan geometrilerin keşfedilmesi, beraberinde şu soruyu getirmiştir: Söz konusu geometriler özellikle beşinci aksiyom dikkate alındığında birbiriyle çelişik ifadeler içermektedir. Dolayısıyla bu geometriler birbirleriyle tutarlı olmayan, aynı yorum altında doğru olamayacak, önermeler içermektedir.

Kantçı felsefeciler, Euklidesçi olmayan geometrilerden haberdar olduklarında iki tür tepki vermişlerdir:

- Öncelikle bu geometrilerin düşünsel açıdan olanaklılığını kabul etmiş ancak, sadece Euklidesçi geometrinin görünüm biçimini belirlediğini ve dolayısıyla, nesnel geçerliliğe sahip olduğunu öne sürmüşlerdir.
- ikinci olarak da Euklidesçi olmayan geometrilerin tutarlı olmayabileceğini yani, zaman içerisinde çelişkiler barındırdığının gösterilebileceğini savunmuşlardır.

Ancak tarihsel gelişmeler, bu iki savın da geçersizliğini ortaya çıkarmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda, geometrinin aksiyomlarının, sentetik *a priori* yargılar olduğu düşüncesi savunulamaz bir hale gelmiştir. Öyleyse, geometrinin aksiyomlarının anlambilimsel ve bilibilimsel statüsü hakkında ne söylenecektir? Nasıl bir felsefî çerçeve içerisinde bu soru yanıtlanabilecektir? Bu konuda yürütülen bir tartışma, geometrinin aksiyomları içerisinde adı geçen “nokta”, “düz çizgi” gibi *temel terimlerin* mahiyeti ile ilgilidir.

Bir yandan [Frege](#) ve matematikçi ve felsefeci [David Hilbert](#) diğer yandan da [Russell](#) ve Fransız fizikçi ve felsefeci [Henry Poincaré](#) bu konu etrafında bir tartışmaya girişmişler ve mektuplaşmışlardır.

- ✓ [Poincaré](#), 1880’lerden itibaren geometrinin aksiyomlarının ne olgusal bir içeriğe sahip olduğunu ne mantıksal bir zorunluluğu ifade ettiğini ne de sentetik *a priori* yargılara dayanmakta olduğunu ve fakat “örtük tanımlar” olduğunu savunmuştur.
- ✓ [Hilbert](#)’te benzer bir biçimde, geometrinin aksiyomlarının tanımlar olduğunu ifade etmiştir.

İginçtir ki [matematiğin mantığına indirgenmesini savunan iki önemli](#) ad, [Russell](#) ve [Frege](#), bu yaklaşımlara karşı çıkmışlar ve uzun bir süre geometrinin aksiyomlarının tanımsal olmayacağı konusunda, sırasıyla [Poincaré](#) ve [Russell](#)’ı ikna etmeye çalışmışlardır.

Felsefenin dilin sınırları içerisinde çekilmesi sürecine son noktayı ise [Wittgenstein](#) *Tractatus* adlı eserinde koyacaktır.

Görüle nesnelere ile dolaysız olarak (kavramların dolayımı olmaksızın) temas ettiğimiz bir mekân ya da ara yüz kastedilmektedir. Söz konusu nesnelere (Platoncu nesnelere ya da idealar gibi) duyuşal alanda mevcut olmamaları durumunda söz konusu görü “entellektüel” (“aklı”) sıfatını almaktadır.

Aritmetiğin Mantığa indirgenmesi

Matematiğin sentetik *a priori* yargılara dayandığı düşüncesinin eleştirisinin bir diğere ciheti ise aritmetiğin önermelerinin analitik *a priori* olduğunun gösterilmesini içermektedir. Bu önemli adımın atılması ve bir bakıma aritmetiğin dilsel – mantıksal olana indirgenmesi sürecinde en önemli katkı hiç şüphesiz Gottlob Frege’den gelmiştir.

FRIEDRICH LUDWIG GOTTLOB FREGE (1848 - 1925)

Frege, çalışmalarının odağını, mantığa ve bununla bağlantılı olarak felsefeye kaydırmış bir matematikçidir. Bazıları, kendisini analitik felsefenin kurucusu olarak kabul eder. Matematiğin temelleri ve mantık üzerine yaptığı çalışmalar, [Giuseppe Peano](#) ve [Bertrand Russell](#) tarafından gelecek nesillere aktarılmıştır. [Wittgenstein](#), *Tractatus*’ta Frege’nin çalışmalarından övgüyle söz etmiştir.

[Frege](#), 1874’ten 1918’e kadar süren akademik çalışmalarının büyük bir bölümünü tek bir amaca hasretmiştir. Aritmetiği mantığa indirgeyerek sağlam bir temele oturtmak.

1879 yılında yayımladığı *Begriffsschrift (Kavram Yazısı)* adlı eserinden 1906 yılında Russell’in kendisine gönderdiği ve kurduğu sistemin bir paradoksu içerdiğini gösteren mektuba kadar, neredeyse tamamen bu amaç için çaba sarf etmiştir.

Mantık ve Aritmetiğin Temelleri

Frege’nin, aritmetiği mantıksal olana indirgeme projesi, hem sayıların tek tek tanımlanmasını hem de sayıların sırasının yakalanmasını içermektedir.

Ancak, sayıların tek tek tanımlanması çabasına öncelikli bir biçimde 1879 tarihli eserinde (*Begriffsschrift*) bir dizideki sıra kavramının mantıksal sonuç kavramına indirgenebileceğini göstermeye çalışmıştır. Frege’nin bu eseriyle geliştirmeye başladığı ideografi fikri, biçimsel mantığın gelişiminde de bir dönüm noktası olmuştur.

Begriffsschrift, fonksiyonlar ve değişkenlerin biçimsel bir dil içerisinde temsil edilebilmesini sağlıyordu. Frege, matematiğin mantığa dayandığını ve mantığın içerisinde geliştiğini göstermeye çalışıyordu.

Klasik mantık, mantık değişmezleri ile ilgili bir ilerleme sağlamış olsa da özellikle “tüm” ve “bazı” gibi ifadeleri içeren önermelerin ele alınışı, yeterince ayrıntılı değildi. Frege’nin geliştirdiği **niceleme mantığı**, tüm bu sorunları kökünden halletmiş ve **modern mantığın** gelişiminde yeni bir başlangıç olmuştur. Frege, çıkarımların temsil edilmesinde tamamen mantıksal bir dizge oluşturmayı hedeflemektedir. Bu dizge içine görüsel olan hiçbir unsurun sızmasına izin vermeyecektir. Frege’nin daha geniş bağlamdaki amacı ise aritmetiğin mantığın bir alt dalı olduğunu göstermektir. Aritmetiğin doğru önermeleri, birer mantık

teoremi olarak ve mantıksal bir dizgenin olanakları içerisinde ispatlanabilir.Öncelikle sayı ifade eden bir önermeyi dikkate alalım. Frege'nin bu tür önermelerle ilgili yaptığı ilk tespit, bu önermelerin “**kavramlarla ilgili**” bir şey söylediğidir. Bir nesnenin herhangi bir sayal sayı kadar olduğunu söylemek, esasen belli bir kavramın altına düşen belli bir sayıda nesne olduğunu söylemektir..

Frege, geliştirdiği niceleme mantığı içerisinde karmaşık matematiksel önermeleri ve bu önermeleri içeren mantıksal çıkarımları temsil edebilme olanağına sahip olmuştur.

Dolayısıyla sıra, tek tek sayıların tanımlanmasına gelmiştir.

Projesinin bu kısmına giriş olarak Frege, 1884 yılında *Die Grundlagen der Arithmetik'i (Aritmetiğin Temelleri)* yayımlar..Birçok felsefe tarihçisine göre *Grundlagen* yazılış biçimi, kanıtlamaların sunuluşu vb. itibariyle felsefe tarihinde yazılmış en başarılı analitik metinlerden birisidir.

Daha sonra bir süre, ilk iki kitabında öne sürdüğü kavram ve nesne anlayışını netleştirmek üzere çalışır. Bu çalışmalarının sonuçlarını 1891 yılında verdiği *Funktion und Begriff (Fonksiyon ve Kavram)* başlıklı derste sunar. Aritmetiğin temellerine ilişkin yaklaşımının artık olgunlaştığına ikna olduğundan, söz konusu temellerin biçimsel bir sunumunu yapmaya karar verir ve *Grundgesetze der Arithmetik'in(Aritmetiğin Temel Yasaları)* ilk cildini 1893 yılında yayımlar. *Grundgesetze*biçimsel ve teknik bir metindir. Felsefi tartışmalar ve temellendirmeler yoktur. Birinci kısımda, sadece kullandığı biçimsel dilin anlambilimine ilişkin bir sunum bulunmaktadır. ikinci kısım ise ayrıntılı türetimleri içerir. Sonlu sayal sayılar olarakdoğal sayıların inşası gerçekleştirilir.

Russell Paradoksu

Frege'nin projesinin son aşaması, Frege'nin mantıksal olarak kabul ettiği aksiyomlardan aritmetiğin yasalarının türetilmesini içermektedir. Frege söz konusu bu türetimleri yaparken, kendisinin *Temel Yasa V* olarak adlandırdığı bir yasaya müracaat etmiştir.

Temel Yasa V'in özel bir durumu yüklemelere ve yüklemelerin kaplamalarına uygulanabilir. Frege, bu yasayı mantıksal ve aşikâr kabul etmiş ve bu yasadaki *Hume'un eşsayılılık ilkesinin ve Peano'nun aritmetiksel aksiyomlarının* türetilbileceğini göstermeyeçalışmıştır.

Temel Yasa V'ten aritmetiğin aksiyomlarının türetilmesi bugün *Frege'nin Teoremi* olarak anılmaktadır.

Frege, *Grundgesetze*'nin ikinci cildini yayımlamaya hazırlanırken **Russell**, kendisine bir mektup yazar ve Temel Yasa V'ten bir paradoksun türetilbileceğini ifade eder.

Russell, “kendi kendisinin elemanı olmayan kümelerin kümesi”nin Frege'nin dizgesi içerisinde tanımlanabileceğini, ancak böyle bir kümenin kendisinin hem elemanı olacağını hem de elemanı olamayacağını gösterilebileceğini, dolayısıyla bir çelişkinin ortaya çıktığını gösterir. Frege sorunu kabul eder ve bir çözüm olmak üzere bir Ek bölüm kaleme alır. Çözüm Temel Yasa V'te bir değişiklik önermektedir.

Frege'nin Projesinin Önemi

Neden Frege analitik felsefenin kurucusu kabul edilir?

Frege, geliştirdiği kavram yazısı ve niceleme kuramıyla **modern mantığın** kurucusudur. Bu itibarla, analitik felsefe üzerindeki etkisi tartışma götürmez. Kendisi, yazdığı metinlerde son derece kanıtlamacı bir üslup kullanmış ve analitikfelsefe metnlerinin ilk örneklerini vermiştir. Bu bakımdan da etkisi son dereceönemlidir. Analitik felsefe, felsefi açıdan önemli konuların dilin ve dilin mantığının sınırları içerisinde çözümlenebileceğini; bu sayede anlaşılır kılınacağını ve çözülebileceğini düşünmek demektir. Bu, aynı zamanda dili aşan, dilin ve dilin mantığının dışında kalan metafiziksel bir içeriğin de reddedilmesi anlamına gelmektedir. Bu itibarla Frege'nin sayal sayıların mahiyeti konusunda yaptığı çalışma analitikfelsefe bakımından yaşamsal önemdedir.

Frege'nin **projesinin temel mesajı**, sayının bu anlamlarda bir nesne olmayıp, ikinci derece yüklem mantığında tanımlanabilen bir kavram olduğudur. Aritmetik, mantığa dayanmaktadır ve aritmetiksel önermeler, analitik önermelerdir. Bu açıdan bakıldığında, analitik felsefenin çıkış noktasını Frege'nin projesinin oluşturması anlaşılır olmaktadır.

Öte yandan Frege, aritmetiğe ilişkin projesini gerçekleştirme sürecinde sadece modern mantığın kuruluşunu gerçekleştirmemiştir. Günümüz dil felsefesinin temel kavramlarını da yaptığı yan çalışmalarda oluşturmayı başarmıştır.

Frege'nin Dil Felsefesine Katkıları

Nesne ile kavram arasında Frege'nin yaptığı ayırım, özellikle niceleme mantığının kuruluşunda esas teşkil etmiştir. Ancak, Frege'nin dil felsefesinin gelişimi bakımından belki de en önemli etkisi, **Sinn** ("anlam") ve **Bedeutung** ("gönderim"; "gönderge"ya da "yönletim") arasında yaptığı ayırım olmuştur.

Anlam ve Gönderim

Frege'nin konuyla ilgilenmesinin temel nedeni, cebirsel özdeşliklerin ifade edililişindeki sorunları ele almaktır. "a=a" gibi bir özdeşlik ifadesinde bir sorun yoktur. Ancak, "a=b" biçiminde yazılan bir özdeşliğin nasıl olup da doğru kabul edilebileceği bir sorun teşkil etmektedir.

1892 yılında yazdığı "**Über Sinn und Bedeutung**" başlıklı makalesinde Frege, anlam ve gönderimi, bir ifadenin işaret etme biçiminde belirleyici olan iki farklı cihet olarak sunmuştur. Frege, ilk aşamada özel adların gönderiminden söz etmiştir. Söz konusu adı taşıyan nesnenin kendisi, adın gönderimini oluşturur. Ancak daha sonra , gönderimi ad dışındaki ifadeler için de kullanmıştır.

Örneğin, Frege'ye göre

- Bir önermenin gönderimi, söz konusu önermenin **doğruluk değeridir**.
- Önermenin anlamı ise söz konusu önermenin **açıkladığı düşünce**dir.
- Bir ifadenin anlamı ise gönderim yapılan nesnenin **sunum biçimi** olmaktadır.

Belirli betimleyicilerin, özel adlara benzer şekilde gönderimlerinin bulunup bulunmadığı; gönderimin anlama dayalı olmasının gerekip gerekmediği; bir başka

deyişle, adların ve ifadelerin doğrudan gönderim yapıp yapmadığı; dilden bağımsız anlamların bulunup bulunmadığı; Frege'nin ele aldığı türde özdeşliklerin zorunlu olup olmadığı vb. konular [Russell'dan Wittgenstein'a](#), [Quine'dan Kripke'ye](#) pek çok analitik felsefeci tarafından tartışılmıştır.

SONUÇ

Frege'nin gerçeklik anlayışının merkezinde, bizim inançlarımızdan ve kanaatlerimizden bağımsız düşünceler yer almaktadır. Söz konusu bu düşünceler, dilde önermelerle ifade edilir. Söz konusu bu önermelerin mantıksal bir biçimi bulunmaktadır ve bu biçim, nesnel bir biçimde unsurlarına ayrılabilir, yani çözümlenebilir.

Buna karşılık Peirce, bizden bağımsız bir gerçekliğe vurgu yapmakla beraber, bu gerçekliği inançlarımıza ve kanaatlerimize göreli bir ideal olarak ortaya koymaktadır. Mantık ya da matematiğin esas itibarıyla diğer bilimlerden bir farkı yoktur. Mantıksal ve nesnel bakımdan nihaî bir çözümlenmeden ancak bir ideal olarak ve bir bilimsel cemaatin değerlerine ve çabasına göreli olarak söz edebiliriz.

Doğal olarak, bu iki yaklaşım arasındaki farklılık, kendisini tüm felsefi tartışmalarda göstermektedir

ÜNİTE:3 ANALİTİK FELSEFENİN BAŞLANGICI: RUSSELL VE MOORE

Dilsel Felsefeye Sapış

Neyin var olduğu ya da olmadığı, neyi bilip neyi bilmeyeceğimiz gibi sorulardan önce, neyi ne ölçüde ifade edebileceğimiz sorusu felsefenin aslî konusu haline gelmiştir. Felsefedeki bu odak kayması “[dilsel felsefeye sapış](#)” olarak adlandırılmaktadır.

[Richard Rorty'nin](#) “dilsel dönüş” başlığını taşıyan antolojisi, bu terimi popüler hale getirmiştir: Terimin ilk kullanımı Avusturyalı felsefeci [Gustav Bergmann'a](#) atfedilmektedir.

MODERN MANTIK

Modern mantıkta önermeler, biçimsel bir dil içerisinde temsil edilir.

Biçimsel dil, sadece işaret dizilerinden oluşur.

Biçimsel bir dizge, söz konusu bu biçimsel dile işaret dizileri arasındaki dönüştürme kurallarının eklenmesi ile elde edilir.

Analitik felsefenin kuruluşunda ve gelişiminde büyük katkısı bulunan [Bertrand Russell](#), [Alfred North Whitehead](#) ile birlikte 1910 - 1913 yılları arasında kaleme aldığı *[Principia Mathematica](#)* adlı eserinde, modern mantığın o ana kadar ulaştığı sonuçları başarıyla ifade etmiştir.

MOORE (1873 - 1958)

Moore, [sağduyuya dayalı felsefe anlayışının](#) önde gelen savunucusudur. Ahlâk felsefesi alanında doğalcılık karşıtı anlayışı savunmuştur. Kendi adıyla anılan bir paradoksu ortaya koymuştur.

Gottlob Frege, Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein ile birlikte, adı analitik felsefe geleneğinin kurucuları arasında yer alır.

Ahlâk felsefesi üzerine görüşlerini ifade ettiği *Principia Ethica* başlıklı kitabı ile “The Refutation of Idealism”, “A Defence of Common Sense” ve “A Proof of the External World” başlıklı makaleleri en etkili eserleri sayılmaktadır.

Sağduyuya Dayalı Felsefe

Moore, “sağduyuya dayalı” önermeler olarak adlandırdığı bir grup önermeyi ayırt eder. Bunları iki grupta ele alır.

İlk grupta yer alan önermelere örnek olarak şunları verebiliriz:

- Moore, bir insan bedenine sahiptir.
- Bedeni belli bir zaman önce doğmuş ve o zamandan bu zamana kesintisiz olarak yerkürenin üzerinde varlığını sürdürmüştür.
- Zaman içerisinde değişimlere uğramıştır.

Bu önermeler, yaşayan başka insan bedenleri için de söylenebilir.

- Dünya, benim bedenim var olmasından çok uzun zaman öncesinden beri vardır.
- Üzerinde, pek çok insan bedeni yaşamış ve ölmüştür. .
- Bedenim farklı türlerde deneyimlere sahip olmuştur.
- Farklı bedenlere sahip insanlar da bu tür deneyimlere sahip olmuştur.

ikincigrupta yer alan önermeler:

- Diğer insanlar da Moore’un kendisi ve çevresi ile ilgili bildiği önermeleri, kendi deneyimleri dahilinde bilirler.

İşte bu iki grupta yer alan önermeler bir araya getirildiğinde “sağduyuya dayalı dünya görüşünü” oluşturur

Dış Dünyanın Varlığı Sorunu

Moore’un ve Russell’in 20.yüzyılın başlarında, kendilerini içinde buldukları ve karşı çıktıkları felefi yaklaşımlar, genel olarak, **idealizm** olarak adlandırılabilir.

19.yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, özellikle İngiltere’de, **F.H.Bradley** veya **John Mc Taggart** gibi **Leibniz** ve **Hegel**’den etkilenmiş idealist metafizikçilerin görüşleri hâkimdir.

Gerek Moore gerekse Russell, bu tür bir idealizmi reddederek bugün, **analitik felsefe geleneği** olarak adlandırılan felsefe geleneğinin kurucusu olmuşlardır.

- ✓ Moore’un savunduğu pozisyon, genel olarak **sağduyuya dayalı gerçekçilik** olarak adlandırılır.

Moore’un çözmeye çalıştığı sorun şu biçimde ifade edilebilir: Dış dünyayla ilgili bilgimiz, duyumlara ve duyumsal deneyimlere dayanır. Ancak duyusal deneyimler, algılayanın bilincinde ortaya çıkan özel olaylardır. Buna karşılık bizim dış dünyayla ilgili bilgimiz, kamusal olarak diğer algılayanlar için de mevcut olan nesnelere ilişkin bir

bilgidir. Dolayısıyla, duyuşal deneyimin özelliği ile bu özel kanıtı dayalı olarak sahip olduğumuz bilginin kamusalılığı arasında bir boşluk bulunmaktadır.

Moore, 1925 tarihinde yayımlanan “**A Defence of Common Sense**” başlıklı makalesinde, duyuşal deneyimin özel oluşundan hareketle geliştirilen **kuşku cu yaklaşım ları** eleştirir.

Moore daha sonra, 1939 yılında “**Proof of an External World**” başlıklı makalesinde, sağduyuya dayalı bu tavrını sürdürür.

Ahlâk Felsefesi

Moore, *Principia Ethica* adlı eserinde, ahlâk felsefesinde doğalcı yaklaşımlara karşı çıkar ve kendisinden sonra gelen meta-etik tartışmalarında belirleyici olur.

Moore, felsefi kanıtlamaların, kendisinin *doğalcı yanılısama* olarak adlandırdığı bir sorunla malul olduğunu ifade eder.

Ahlâk felsefesi tartışmalarında bu sorunla, özellikle iyi teriminin tanımlanmasında karşılaşılır. Ahlâki kanıtlamalar genellikle şu şekilde ifade edilir. Bir şey belli bazı özellikleri haiz ise iyi olduğu kabul edilmelidir.

Farklı ahlâki anlayışları savunan düşünürlere göre bu özellikler farklılık gösterebilir. **Örneğin**, hazcı yaklaşımın savunucularına göre hoş, haz veren şeyler iyidir.

Moore, bu kanıtlamaların bir geçerliliği olsa dahi bize, “iyi”nin tanımını vermediklerini öne sürer. Bir özellik olarak “iyi”, **Moore’a göre tanımlanamaz**. Sadece ne olduğu gösterilebilir ve bu gösterme üzerinden kavranılabilir.

Moore’un “iyi”nin tanımlanamaz olduğuna dair kanıtlaması, genellikle *açık soru kanıtlaması* olarak anılır. Moore, bu kanıtlamasını *Principia Ethica*’nın onüçüncü bölümünde sunar.

Sonuç olarak “iyi”yi diğer sözcükleri kullanarak tanımlayamayız. Sadece bir eyleme veya bir şeye işaret ederek “İşte bu iyidir.” diyebiliriz.

- ✓ Moore’a göre iyi, *doğal olmayan bir özelliktir*.

Bunun anlamı, iyinin ampirik veya bilimsel olarak test edilemeyeceği veya doğrulanamayacağıdır.

Öte yandan Moore, kendi yaklaşımının ahlâki görüşelcilik olarak görülmesine de karşı çıkmaktadır. Ahlâki görüşelci yaklaşımlar, bir eylemin sonuçlarından bağımsız olarak iyi olup olmadığının görüşel olarak bilinebileceğini savunmaktadır. Moore ise, sadece bazı amaçların kendi başına iyi olup olmadığını ahlâki görüş vasıtasıyla bilebildiğimizi, öte yandan eylemler söz konusu olduğunda, eylemlerin iyi olup olmadığı için eylemlerin sonuçlarını dikkate almamız gerektiğini savunur. Bu itibarla Moore’un ahlâk felsefesi ödevbilimsel değil, sonuçcudur ve eylemleri sonuçlarına göre yargılar

Moore’a göre değer, ahlâki bir senaryo içerisinde ortaya çıkar. Değer, “Güzelliğin farkına varan bir bilinçte” ortaya çıkar.

- ✓ Moore’un değerlere yönelik bu görüşü, *organik bütün yaklaşımı* olarak anılır.

Moore Paradoksu

Paradoks, “Yağmur yağıyor ama ben yağmur yağdığına inanmıyorum.” biçimindeki bir ifadenin barındırdığı çelişki ile ilgilidir. Sorun, herhangi bir kişinin tutarlı bir biçimde böyle bir ifadede bulunmasının beklenmemesine rağmen, önermenin kendisinin mantıksal bir çelişki olmamasıdır.

RUSSELL (1872 - 1970)

- 1896 yılında *German Social Democracy* başlıklı eserini yayımlar. Politika ile ilgisi bu tarihten itibaren etkin olarak hep devam eder.
- 1903 yılında, matematiksel mantık alanındaki ilk önemli eseri olan *The Principles of Mathematics*’i yayımlar.
- 1905 yılında *Mind* dergisinde yayımladığı “*On Denoting*” adlı makale, analitik felsefenin kuruluşu bakımından çok önemlidir.
- 1950 yılında Russell, insancıl idealleri ve düşünce özgürlüğünü savunan yazıları dolayısıyla *Nobel Edebiyat Ödülü*’nü layık görülür.

Russell’ın Felsefi Görüşlerinin Etkisi

Bertrand Russell, Gottlob Frege, G.E. Moore ve Ludwig Wittgenstein ile birlikte analitik felsefenin kurucusu olarak kabul edilir.

Russell felsefi çözümlemeyi, akademik felsefenin temel yöntemi haline getirmiştir. Analitik felsefe alanında çalışmalar yapan hemen her felsefecinin, Russell’dan bir ölçüde etkilendiği söylenebilir. Russell, akademik yaşamı boyunca mantıktan matematik felsefesine, metafizikten ahlâk felsefesine, bilimden felsefe tarihine hemen her alanda çalışmaları yapmıştır.

Ludwig Wittgenstein Üniversitesi’nde Russell’ın öğrencisi olmuştur. Alfred J. Ayer’dan Rudolf Carnap’a; Alonzo Church’ten Kurt Gödel’e; David Kaplan’dan Saul Kripke’ye; Karl Popper’dan W. V. Quine’a pek çok mantıkçı ve felsefeci, Russell’ın çalışmalarından yararlanmış ve kendisinden etkilenmişlerdir.

Bu itibarla, Russell’ın özellikle 20. yüzyıl felsefe tarihinin en etkili simalarından birisi olduğu söylenebilir.

Russell’ın, Frege’nin matematiği mantığa indirgeme projesinde kendi adıyla anılan paradoksu keşfetmesi, matematik felsefesinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu paradoksu ve küme kuramında yer alan diğer bazı paradoksları çözmek üzere Alfred North Whitehead’le, *Principia Mathematica*’da geliştirdiği tipler kuramı, dahasonraki matematik felsefesinin gelişim seyri üzerinde belirleyici olmuştur.

idealizmin Reddiyesi

Russell, eğitim gördüğü dönemde , Leibniz ve Hegelin metafiziksel görüşlerinden etkilenen bir idealizm anlayışı İngiliz akedemisinde hakim konumdaydı. Russell, *A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz* başlıklı doktora tezinde Leibniz'in mantık ve dil felsefesinin benimsenmesi, metaiziğinin ise reddedilmesi gerektiğini savunmuştu.

Russell, eleştirdiği idealist anlayışı *içsel bağıntılar doktrini* olarak adlandırıyordu. En uç noktasında alındığında bu yaklaşıma göre gerçeklik, tek bir birleşik nesne olarak tasarlanıyordu. Bu yaklaşıma öncelikle Moore karşı çıktı. Bu yaklaşımla ilgili olarak Russell da benzer bir sorun görüyordu. Sorun, bir nesnenin bilinebilmesinin nesnenin sahip olduğu tüm bağıntıların bilinmesini gerektirmesiydi.

Kısaca Russell gençlik yıllarında aşırı gerçekçi bir konumu savunmuş ve o dönem idealist felsefe anlayışına karşı çıkmıştır.

Daha sonra Russell ilk dönemlerde savunduğu bu çokçu ve aşırı gerçekçi yaklaşımı, zaman içerisinde terk etmiştir. Gündelik yaşamda karşımıza çıkan nesnelerin kurucu unsurlarına ilişkin görüşlerini, *mantıksal atomculuk* olarak adlandırılan bir kuram dahilinde ele almıştır. *Matematiğin mantığa indirgenmesi* projesinde, Peano'nun ve Frege'nin çalışmalarını iletmiştir.

Mevcut olmayan nesnelere bir tür varlık atfetme zorunluluğunun, dilin mantığının doğru bir biçimde konulamamasından kaynaklandığını düşünmüş ve kendisinden sonraki analitik gelenek üzerinde, oldukça etkili olan *belirli betimleyiciler kuramını* geliştirmiştir.

Matematiğin Mantığa İndirgenmesi

Russell'ın matematik felsefesi üzerine ilk çalışması, 1897 tarihli *An Essay on the Foundations of Geometry* olmuştur. Bu eseri, genelde Kantçı bir çizgide yazılmıştır.

Russell, matematiğin temellerinin günümüzde yüksek düzey (birinci düzeyden daha yüksek) mantık olarak adlandırılan bir mantıksal dizge içerisinde ele alınabileceğini düşünüyordu. Russell, bu dönemde Frege'nin çalışmaları ile karşılaştı ve kendininkilere benzer kaygılarla Frege'nin sayıyı tanımlamaya çalıştığını gördü. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Frege'nin dizgesinde bir paradoks keşfetti ve bunu bir mektupla Frege'ye bildirdi. Öte yandan, o sırada kendi sürdürdüğü çalışmasını, *The Principles of Mathematics'in* ekinde bu paradoksu sundu ve bir çözüm önerisi kaleme aldı.

Aynı dönemde Russell, Georg Cantor'un bir başka ispatı üzerinde de çalışıyordu. Cantor, en büyük sayal sayının bulunmadığına dair bir ispat vermişti ve bu teorem, Cantor Paradoksu olarak anılır olmuştur. İlk başta Russell, bu ispatın hatalı olduğunu düşünüyordu. Daha sonra bu paradoksun, Russell Paradoksu'nun özel bir durumu olduğu anlaşıldı.

Bunun üzerine Russell, kümeler ve öbekler üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdı. Söz konusu ek bölümünde Russell'ın önerdiği çözüm, Russell'ın öbekler konusundaki görüşlerine dayanıyordu.

- Russell daha sonra bu fikirlerini geliştirerek bugün, *tipler kuramı* olarak adlandırılan kuramını geliştirdi. Bu kuramın asıl amacı, küme kuramını söz konusu paradoksların çıkmasına engel olacak biçimde aksiyomatikleştirmekti.

Russell tipler kuramında elde ettiği sonuçları da kullanarak, Alfred North Whitehead ile birlikte, ünlü *Principia Mathematica* adlı eseri kaleme aldı.

Russell'ın matematik felsefesi alanındaki son önemli çalışması, *Introduction to Mathematical Philosophy* başlıklı kitabıdır. Bu çalışmasında Russell, o ana kadar bu alanda yaptığı çalışmaları ve felsefi sonuçlarını sunmuştur.

Belirli Betimleyiciler Kuramı

Russell, dili nasıl kullandığımızı dair tartışmaları, felsefi tartışmaların odağına yerleştirmiştir.. Russell'ın etkili olan çözümlerinin başında, *belirli betimleyiciler kuramı* gelir. Russell 1905 yılında yazdığı “*On Denoting*” başlıklı makalesiyle bir bakıma, analitik felsefenin iş yapış biçimini belirlemiştir. Russell bu çalışmasında, belirli betimleyicileri içeren önermelerin, nasıl doğruluk değeri alabileceği üzerinde durmuştur.

➤ Belirli betimleyiciler tek bir nesneyi betimleyen *sözcük grupları* olarak tanımlanabilir.

Görelilik kuramını geliştiren fizikçi/ Türkiye'nin sekizinci cumhurbaşkanı vb. ifadeler belirli betimleyicilerdir.

Bu tür ifadelerin felsefi bir sorun teşkil etmesinin nedeni, *belli bir gönderimlerinin bulunmadığı* durumlarda ortaya çıkar. Görünüşte anlamlı bir sözcük grubuna, dünyada karşılık gelen bir birey olmadığında söz konusu sözcük grubunu içeren önermenin doğru veya yanlış olup olmadığına nasıl karar verilecektir?

Russell'ın kendi yaklaşımı, gündelik dilde görünüşte belirli betimleyicilerin bir bireye gönderim yaptıklarını, oysa söz konusu ifadelerin mantığı çözümlendiğinde, bu sorunun ortadan kaldırılabileceği yönündedir.

Russell, bu çözümlerinin tekil adlar için de geçerli olduğunu öne sürer. Tekil adlar da esasen belirli betimleyiciler yerine kullanılan kısaltmalar olarak düşünülebilir.

Örneğin, “Albert Einstein” adı “görelilik kuramını geliştiren fizikçi” gibi belirli betimlemeler yerine kullanılan bir kısaltma gibidir. Dolayısıyla, adların gönderimlerinin bulunmadığı durumlarda da önermelerin doğruluk değeri almaları ile ilgili bir sorun olmayacaktır.

Russell bireylere meşru olarak gönderim yapan yegâne sözcüklerin işaret zamirleri (bu, şu, o v.b.) ve bağlamsal ifadeler (şimdi, burada, ben vb.) olduğunu öne sürer. Bu ifadelerin gönderimde bulunduğu nesnelere, bizatihi mevcut olmak durumunda olduğundan içinde buldukları önermelerin doğruluk değeri alıp almaması bakımından bir sorun yaratmazlar.

Russell'ın **belirli betimleyiciler**le ilgili çözümlerini, genel olarak kabul görse de adların belirli betimleyiciler olarak yorumlanması, tartışmalara yol açmıştır.

Mantıksal Atomculuk

Mantıksal atomculuk, deneycilikle mantıkçılığı mezceden bir yaklaşım olarak, Russell'ın felsefe anlayışının temelinde yer alır.

Russell, dünyayı bir ayna gibi yansıtan (temsil eden) ideal ve dünyayla eşbiçimli bir dilden

söz eder. Bu itibarla bilgimiz, temel atomsal önermeler ve bu önermelerin doğruluk fonksiyonlarının bir araya getirilmesiyle oluşan **bileşik önermelerden ibarettir**.

Russell'a göre her anlamlı önerme, duyu deneyiminde doğrudan bir karşılığı (gönderimi) bulunan terimlerden oluşmalıdır. Kendi bilgi anlayışında yer alan bir ayrıma dayanarak Russell, terimlerin gönderimlerini ya tanışıklık yoluyla bilmemiz ya da bildiğimiz terimlerden mantıksal olarak türetebilmemiz gerektiğini söyler. Bu biçimiyle mantıksal atomculuk uç noktada deneyci bir felsefi konumdur.

Russell'ın ideal dili içerisinde "tüm", "bazı", "dır" gibi yardımcı terimler yer almaz. Russell'ın dünyası, birbirinden bağımsız olguların çokluğundan oluşur. Bu dünya hakkındaki bilgimiz ise dünyadaki olgularla **duyu deneyimi** yoluyla doğrudan karşı karşıya gelmemize bağlıdır.

Bilgibilim Anlayışı

Russell, akademik kariyeri boyunca farklı bilgibilim anlayışlarını savunmuştur. Russell nesnelere ilişkin bilgi edinme kaynaklarımız ile ilgili ikili bir ayırım yapar: **Tanışıklık yoluyla bilgi** ve **betimleme yoluyla bilgi**.

Russell, bir süre tanışıklık yoluyla edindiğimiz bilginin **duyu verileri** ile sınırlı olduğunu, kalan tüm bilgilerimizin, fiziksel nesnelere hakkındaki bilgilerimiz dâhil, dolaylı yoldan çıkarımlara ihtiyaç duyduğunu, bu nedenle de betimleme yoluyla bilgi sınıfına girdiğini düşündü. Ancak Russell, daha sonra tanışıklık yoluyla edindiğimiz bilginin aracı olarak duyu verilerine ihtiyaç duymadığını iddia etti.

Daha sonraki yıllarda Russell, maddî ve zihinsel alanlar arasındaki ikinci görüşlerinden vazgeçti ve hem maddî hem de zihinsel olanın yansız bir özelliğe indirgenebileceğini, dolayısıyla yapılan ayırımın rastlantısal olduğunu iddia etti. Bu konumu, **yansız bircilik** olarak adlandırıldı.

Russell'ın bu görüşleri **William James'in** saf deneyim kavramını andırıyordu. Ancak Russell, **algımızın birincil hallerinin** "nesnelere" ya da "özellikler" olarak ele alınamayacağını fakat "olaylar" olduğunu savundu.

Bilim Felsefesi

Russell, kendi felsefe yapma biçiminden emin olduğu kadar, elde ettiği sonuçlardan emin olmadığını söyler. Bu itibarla Russell, bilimin bulduğu yanıtların geçici olduğunu (mutlak olmadığını), bilimin küçük ilerlemeler kaydettiğini, her şeyi içine alan organik bir kavrayışa ulaşamayacağını düşünür.

Bir bakıma bilim ve felsefe, yöntemleri ve ilerleme biçimleri bakımından birbirlerine benzemektedirler. Her ikisinin de gerçekliği anlamakla ilgili bir amaçları vardır. Dolayısıyla, bilimin de yegâne amacı öndeyilerde bulunmak değildir.

Russell'a göre, fiziksel dünyanın sadece soyut yapısı hakkında bilgi sahibi olabiliriz. içsel karakteri hakkında bilgi sahibi olamayız. Bunun belki tek istisnası, işleyişine

doğrudan temas edebildiğimiz beynimizdir. Algısal olanla algısal olmayan arasında bir üst üste çakışma olduğunu varsayabiliriz. Söz konusu algısal olanlar da dış dünyanın bir parçasıdır fakat bunların içkarakterleri konusunda doğrudan bilgi sahibi oluruz. Bu itibarla salt yapısal bilginin ötesine bu noktada geçebiliriz. Russell'ın bu görüşleri, dahasonra **yapısal gerçekçilik** olarak adlandırılmış ve çağdaş bilim felsefesi tartışmalarının bir parçası olmuştur.

Ahlâk Felsefesi

Russell, ahlâk felsefesi üzerine yazmakla beraber, ahlâka ilişkin konuların kendi anladığı anlamda bizatihi felsefenin alanına girdiğini düşünmüyordu. Ahlâki olguların nesnel olduklarını ve bir tür görü yoluyla bilinebildiklerini düşünüyordu.

Zamanla, bu konudaki fikirleri değişti. **Hume'un** bu konudaki görüşlerine hak vermeye başladı.

- Ahlâkî terimlerin öznel değerlerle ilgili olduğunu ve bu nedenle, olgulara ilişkin doğrular gibi doğrulanamayacaklarını düşünmeye başladı.

Russell'ın bu konudaki görüşleri, **mantıksal pozitivistlerin** bazılarının ahlâk felsefesine ilişkin görüşlerini etkiledi. Özellikle **Ayer'in** duygusalı ve bilişselci karşıtı görüşler geliştirmesinde belirleyici oldu. Russell, ahlâkî mülâhazaların anlamlı olduğunu ve Ayer'in düşündüğünün aksine kamusal anlamda tartışmaya açık olduğunu düşündü. Hume'a benzer bir biçimde, aklın ahlâkî değerlendirmelere tâbî olması gerektiğini savundu.

ÜNİTE :4 DİLE DAYALI YENİ BİR A PRİORİ ANLAYIŞI:ERKEN DÖNEM WITTGENSTEİN

WITTGENSTEİN (1889-1951)

Yaşam, Felsefe ve Konuşma

Wittgenstein'in felsefe çalışmaları boyunca etkili olan temel kaygısının "Nasıl yaşamalıyız?" sorusuna bir cevap bulmak olduğu söylenebilir. Wittgenstein'in nasıl yaşamamız gerektiği konusunda ortaya koyduğu birdoktrin ya da sistem olduğu söylenemez.

Wittgenstein'in konuya yaklaşımının daha çok neyin söylenemeyeceğini açığa çıkarmak olduğu söylenebilir. **Söylenebilir olanı söylenemez olandan ayırmak**, Wittgenstein'in felsefi projesine ana rengini vermektedir, diyebiliriz.

- Wittgenstein'in bu yaklaşımı, **Kant'ın** metafizik eleştirisini hatırlatmaktadır. Kant, **Kritik der reinen Vernunft** adlı eserinde aklın kendi sınırları içerisinde neyi bilebileceğini ortaya koyarak, bilinemez ve üzerinde söz söylenilemez olanı açığa çıkarmaya çalışmıştır.

Wittgenstein da benzer bir çizgide ilerlemektedir. Ancak, belkide onun projesi daha da köktencidir. Wittgenstein, **neyin düşünülemez olduğunun** dilin sınırları içerisinde belirlemeye çalışmaktadır. Ancak burada, bir sorun mevcuttur. Sınır çizmek, akla öncelikle coğrafi bir resmiktirmektedir. Bu bağlamda çizilen bir sınır, belli bir bölgeyi sınırın içi ve dışı

olarak ikiye ayırır. Dolayısıyla, sınırın içi kadar dışına da bir varlık atfedilmiş olur.

Mantık ve Dil

Wittgenstein, içinde yaşadığı çağın ve geçmiş çağlardan o güne aktarılan felsefi sorunların çözümü için anahtarı mantıkta görmektedir. Felsefenin sorunlarının ortayakonulmasının kendisi felsefi bir sorundur ve bu sorunların ortaya çıkmasının nedeni, dilin mantığının yanlış anlaşılmasıdır

Eğer dilin mantığını açıklığa kavuşturabilirsek, dilin sınırlarını da görmüş oluruz. Felsefecilerin ne zaman bu sınırları geçtiklerini ve felsefi olarak addettikleri sorunları ortaya koyduklarını da görmüş oluruz.

Dünya, Dil ve Resmetme

Tractatus kısa, numaralandırılmış aforizmalardan oluşur. Yedi temel aforizma 1'den 7'ye kadar numaralarla sunulur.

- 1. Dünya olduğu gibi olandır.*
- 2. Dünya şeylerin değil olguların bir toplamıdır.*
- 3. Biz olguları kendimize resmederiz.*
- 4. Bir resim gerçekliğin bir modelidir.*
- 5. Bir resimde resmin unsurları nesnelere temsilcileridir.*
- 6. Bir resmi oluşturan şey, unsurlarının bir diğeriyle belirli bir bağıntı içerisinde olmalarıdır.*
- 7. Bir resim bir olgudur.*

Resimler ve resmedilenler arasındaki resmetme bağıntısından söz edilebilmesi, resim ile resmedilen arasında ortak bir şeyin olmasına bağlıdır. Resim, ister resmettiği gerçekliği doğru biçimde resmetsin, ister etmesin, resimle gerçeklik arasındaki bu **ortak şey, resimsel biçimdir.**

Wittgenstein, resim terimini çok geniş bir anlamda kullanmaktadır. Resim, sadece iki boyutlu bir çizim olmak durumunda değildir. Nerede olguların, olguların içerisinde yer alan nesnelere temsil edilmesi söz konusu ise bir resmetme bağıntısından söz edilebilir. Wittgenstein'a göre, her **bir resim mantıksal bir resimdir.** Mantıksal resimler, dünyayı doğru ya da yanlış resmedebilir. Wittgenstein tüm olanaklı olguların ya da olanaklı tüm nesnelere, olanaklı tüm bağıntılarının mevcut olduğu bir mekândan söz eder ve **bu mekâna mantıksal uzay adını** verir. Mantıksal uzay sadece fiilî olgu durumlarını değil, **tüm olanaklı olgu durumlarını** da kapsar.

Mantıksal uzayı bu şekilde ortaya koyan Wittgenstein, resimlerin neliğini şu şekilde ortaya koyar:

- 1. Bir resim mantıksal uzayda olanaklı bir durumu temsil eder.*

2. Bir resim temsil ettiğini doğruluğundan veya yanlışlığından bağımsız olarak, resimsel biçimi vasıtasıyla temsil eder.

3. Bir resmin doğru veya yanlış olduğunu söyleyebilmek için onu gerçeklikle karşılaştırmalıyız.

4. Sadece resme bakarak resmin doğru veya yanlış olup olmadığını söylememiz mümkün değildir.

5. A priori olarak doğru olan resimler yoktur.

Bir resmin doğru olması, resmettiği olgunun fiilî olmasını gerektirir. Bunu anlayabilmek için ise resmin olgu ile karşılaştırılması zorunludur.

Düşünce ve Dil

Wittgenstein mantıksal resimlerin bir çeşidi üzerinde özellikle durur ki bunlar, düşüncelerdir.

1. Olguların mantıksal resmi bir düşüncedir.

2. Bir olgu durumu düşünülebilir”: Bunun anlamı onu kendimize resmedebilmemizdir.

3. Doğru düşüncelerin toplamı dünyanın bir resmidir.

4. Bir düşünce hakkında olduğu durumun olanağını içerir.

Görüldüğü gibi düşüncelerimiz de Wittgenstein’a göre resimlerdir. Bu itibarla resimlerin sahip olduğu tüm özellikleri haizdirler:

Bu durumda sorulacak bir soru şudur: Düşünceler nasıl iletilebilir? Wittgenstein bunun cevabını şu şekilde vermektedir:

1. Bir önermede bir düşünce duyular tarafından algılanacak surette dışavurulur.

2. Biz bir önermenin (sözlü veya yazılı vb.) algılanabilir işaretini olanaklı bir durumun izdüşümü olarak kullanırız.

Dolayısıyla, düşünceler ifadelerini algılanabilir işaretlerde, *dilde*, bulur. *Önermesel bir işaret yani*, bir cümle, belli nesnelere bir düzenlenişinden ibarettir.

Ancak dilin yapısı, oldukça karmaşıktır. Dilin düşünceleri nasıl temsil ettiği kolayca gözden kaçabilir. Dilin özü, bu itibarla saklı olabilir ama bu onun açılıp, aşikâr hale getirilemeyeceği ve teşhir edilemeyeceği anlamına gelmez. Dilin *saklı özünü açığa çıkaran, mantıktan* başka bir şey değildir.

Wittgensten, hocası Russell'ı izleyerek dilin yüzeyselgrameri ile dilin mantığını birbirinden ayırır. Dilin sakladığı düşünceyi açığa çıkarmak, bir çözümlemeyi gerektirir. Dil, birresim olduğuna göre, belli unsurları ve bu unsurların belli bir düzenlenişini içermelidir.

Bir önermeyi dikkate aldığımızda, önermeyi oluşturan unsurlar nelerdir? Wittgenstein, söz konusu bu **temel unsurların adlar** olduğunu söyler. Gündelik dildekarşımıza çıkan diğer sözcükler, önermenin aslî unsurları değildirler. Önermeler, adlardan ve onların belli bağıntılar içerisinde yer almalarından ibarettir.

Cümleler **olanaklı olgu durumlarını** resmederler. Doğru cümleler olguları temsil eder. Cümleler, belli bir bağıntı içerisindeki adlardan oluşur. Bu cümlelerdeki adlar, nesnelere karşılık gelir. Ancak cümleler adların bir yığını değildir. isimler, belli bir yapı içerisinde yer alır ve olguları temsil eder. **Dünya, nesnelere değil, olguların bir toplamıdır.** Mantıksal uzaydaki olgular, dünyayı oluşturur ve bu itibarla, dünya olduğu gibi olanların tümüdür.

Şimdi karmaşık ya da bileşik önermeleri, yani birden fazla basit önermeyi içeren önermeleri dikkate alalım. Temel önermeler, adların dolaysızca ilişkilendirildiği **basit önermelerdir.** Temel önermelerin önemli bir özelliği ise doğruluk değerlerinin bir başka önermeden türetilmemesidir. Temel önermeler olgu durumlarını temsil ettiklerine göre olgu durumları, birbirlerinden bağımsızdır. Bir olgu durumundan bir diğeri türetilmeyeceğine göre, bir olgu durumunun varlığı ya da yokluğundan bir başka olgu durumunun varlığı ya da yokluğu türetilmez.

Bu açıklamalar *Tractatus*'un girişindeki bazı önermeleri anlamamıza yardımcı olmaktadır:

1. Dünya olgulara bölünmüştür.

2. Herhangi bir şey diğer her şey aynı kalmak üzere olabilir de olmayabilir de.

İşte bu önermeler, **mantıksal atomculukun** tam bir tanımını içerir. Atomsal olgular arasında, mantıksal - zorunlu bağlar bulunmamaktadır.

Öte yandan bileşik önermeler arasında mantıksal - zorunlu bağlar olabilir. Bileşik önermelerin doğruluk değerlerinin, temel önermelerin doğruluk değerlerine dayanarak belirlenebilmesi, önerme eklemlerinin doğruluk fonksiyonları olarak ele alınmaları sayesinde olmaktadır.

Mantıksal Doğruluk

Wittgenstein'a göre hiçbir resim, *a priori* olarak doğru olamaz.

- Bu itibarla **temel önermelerin her biri olumsaldır**; yani doğru da yanlış da olabilirler.
- Basit (temel) önermeler söz konusu olduğunda, iki ayrı olanaklılık vardır: **Önerme doğru olabilir veya önerme yanlış olabilir.**

Bileşik önermeler söz konusu olduğunda, basit önermelerin aldıkları farklı doğruluk değerleri, bir doğruluk tablosunun farklı satırlarını oluşturur. Bu şekilde oluşturulan her bir satır, bize olanaklı bir dünya verir.

- Tüm olanaklıdünyalarda doğru olan bir önerme biçimi mantıksal bir doğrudur. Böyle bir önermeye (önerme biçimine) Wittgenstein, **totoloji adını verir.**
- Tüm olanaklı dünyada yanlış değerini alan bir önerme biçimi ise mantıksal yanlıştır Bu önerme biçimine, **çelişki adı verilir.**
- Sonuncu bileşik önerme ise en az bir olanaklı dünyada doğru, en az bir olanaklı dünyada yanlış değerini almıştır. Bu bileşik önerme biçimi ise **olumsal olarak adlandırılır.**

Bu değerlendirmelerden çıkacak bir sonuç şudur: Mantıksal doğru ve mantıksal yanlış önermeler, bileşik önermeler olmak durumundadır. Basit (temel) önermeler, olguları resmettikleri için olumsaldır ve mantıksal olarak doğru ya da yanlış olamaz.

Totolojiler ve çelişkiler, bir olguyu resmetmez. Temel önermeler, bir olgu durumunun olup olmadığını söylediği için içeriği olan bir şey söylemekte, bu itibarla da bir olguyu resmetmektedir.

Söyleme ve Gösterme

Wittgenstein'a göre önermeler bir şey söyler ve gösterir.

- *Bir önerme anlamını gösterir. Bir önerme, eğer doğru ise şeylerin nasıl olduğunu gösterir ve şeylerin öyle olduğunu söyler.*
- **Tüm kuğular beyazdır.”** önermesi kendi anlamını gösterir.

Önermenin ne anlama geldiğini görmek istersek, önermeyi anlamamız için neyin gerekli olduğunu sorarız. Önermeyi anlamak, onun anlamını kavramaktır. Önermenin anlamını kavramak ise eğer önerme doğru ise şeylerin nasıl olması gerektiğini anlamaktır.

Öte yandan, aynı önerme tüm kuğuların beyaz olduğunu da söyler. Bu itibarla doğru ya da yanlış olabilir. Bu bakımdan, tüm önermelerin genel bir önerme biçimi bulunmaktadır:

- *işte şeyler böyledir.*

Totolojilerde ve çelişkilerde ise bir sınır durumu söz konusudur: Totolojiler ve çelişkiler, hiçbir şey söylemediğini gösterir. Eğer bir şey söylemediklerini gösteriyorlarsa totolojilerin ve çelişkilerin herhangi bir önemi var mıdır? Onlar, mantıksal uzayın yapısını açığa çıkarırlar. Neyin olanaklı neyin olanaksız olduğunu ortaya koyarlar. Aynı zamanda totolojiler, **mantıksal (zorunlu) önermelerdir.**

Mantıksal önermelerin doğruluğuna, sadece **işaretlerin dizilimine (sentaksa)** bakarak karar verilebilir. Bu itibarla da mantıksal önermeler *a priori* önermelerdir. Bu itibarla mantıksal uzayın yapısı, mantıksal doğruluk üzerinden tam olarak bilinebilir.

Wittgenstein bunu, “Mantıkta asla sürprizlere yer yoktur.” Sözleriyle ifade eder

Düşüncenin Sınırlanması

Elimizde, tüm temel önermelerin bulunduğunu varsayalım. Olanaklı tüm birli ve ikili doğruluk fonksiyonları da tanımlanmış olsun. Bu durumda, olanaklı tüm önermeleri içeren bir küme oluşturabiliriz. Bu kümenin bir kısım elemanları, totolojiler ve çelişkiler olacaktır. Geriye kalan önermeler ise olanaklı tüm olguları temsil edebileceklerdir. deyişle, m Bu olanaklı önermelerin dışında kalan, sadece anlamsız olandır. Dolayısıyla, düşünülebilir olanın sınırı dilin içerisinden çizilmiş olmaktadır. Söylenemez bir şeyi söylemeye kalktığımızda bu sınır, kendini gösterecektir.

▪ *.Cevap sözcüklere dökülemediğinde, soru da sözcüklere dökülemez. Bilmece yoktur. Eğer bir soru ifade edilebiliyorsa, cevap verilmesi de mümkündür.*

Örneğin, “Dünya gerçekten var mı?”, “Dünya niçin var?”, “Tanrı var mı?” gibi sorular aslında birer soru değildir. Bunlara cevap olarak verilebilecek ve bir olguyu temsil eden bir önerme bulunmamaktadır.

Öte yandan:

▪ *Esasen sözcüklere dökülemeyecek şeyler vardır. Bunlar kendilerini aşikâr kılarlar. Bunlar mistik olanlardır.*

Totolojiler ve çelişkiler bir yana bırakılırsa söylenilebilir olan, olguları resmedendir. Bu durumda, olguları resmeden doğru önermelerin toplamı bize, bilim dediğimiz etkinliğin alanını verir. Bu durumda, felsefe hakkında ne söyleyebiliriz?

- *Felsefe doğa bilimlerinden birisi değildir*
- *Felsefe, düşüncelerin mantıksal olarak açıklığa kavuşturulmasını amaçlar.*
- *Felsefe, bir doktrin değil, bir etkinliktir.*
- *Felsefi, bir çalışma, tarişerden/açıklamalardan oluşur.*
- *Felsefe, “felsefi önermeler”le değil, önermelerin açıklığa kavuşturulması ile nihayetbulur.*
- *Felsefe olmaksızın düşünceler kapalı ve muğlaktır. Felsefenin görevi, onları açıklığakavuşturmak ve onlara keskin sınırlar kazandırmaktır.*
- *Felsefi çalışmalarda bulunan soruların ve önermelerin çoğu yanlış değil, fakatanlamsızdır.*
- *Sonuç olarak, biz bu çeşit sorulara cevap veremeyiz, sadece anlamsızlıklarını ortayakoyarız. Felsefecilerin sorularının ve önermelerinin çoğu, dilimizin mantığını anlamaktabaşarısız olmamızdan kaynaklanır. En derin sorunların aslında hiç sorun olmamaları hiç de şaşırtıcı değildir.*

- *Felsefede doğru yöntem gerçekten de şu olmalıdır: söylenilebilir olandan gayri bir şey söylememek ve sonra, eğer birisi metafiziksel bir şey söylemek isterse, ona önermelerindeki bazı işaretlere bir anlam vermekte başarısız olduğunu göstermek...*

Eğer Wittgenstein'in bu görüşleri doğruysa, felsefe tarihi sahte bazı sorulara verilmişsahte bazı cevaplarla dolu olacaktır.

Mantık, dil, felsefe, bilimler, hayat, mistisizm vb. hakkında Wittgenstein'in tüm söyledikleri, kendi ortaya koyduğu testi geçebilmekte midir? Wittgenstein'in bu soruya verdiği bir yanıt mevcuttur:

- *Benim önermelerim şu anlamda tarişer olarak iş görürler: Beni anlayan kişi onları basamaklar olarak kullandığında ve onların ötesine tırmandığında – sonunda onların anlamsızlığını fark eder. O bu önermeleri aşmalıdır ve o zaman, dünyayı dosdoğru görecekler.*

Buradan anlaşılana, Wittgenstein'in yaptığı felsefenin ötesinde, felsefi arayışlarımız bakımından daha önemli bir alan var gibi görünmektedir. Bu alanla ilgili ne söyleyebiliriz?

Ahlâk Felsefesi

Wittgenstein'in gençliğinden itibaren etiğe (ahlâk felsefesine) ilişkin konularla ilgilendiği bilinmektedir. Öte yandan, *Tractatus'un* büyük çoğunluğu dille ve dilin mantığı ile ilgili tartışmaları içermektedir. Kitabın temel noktası, etikle ilgilidir.

Öncelikle, dünyanın olduğu gibi olanlardan oluştuğunu, resim kuramı itibariyle doğru önermelerin toplamının dünya hakkında doğa bilimlerinin söyleyebileceğinin tamamını içerdiğini hatırlayalım. Bu önermeler toplamı içerisinde, ahlâkî önermelere yer yoktur. Neyi yapmamızın iyi, neyi yapmamızın kötü olduğunu ya da hayatın anlamının ne olduğunu ifade eden önermeler, bu toplam içerisinde yer almamaktadır. Peki, söz konusu etik ile ilgili olanın bu resim içerisindeki yeri neresidir:

- *Tüm önermeler eşit değerdedir.*
- *Dünyanın anlamı dünyanın dışında yer almalıdır. Dünyada her şey olduğu gibidir ve her şey, meydana gelmekte olduğu gibi meydana gelir: Onun içinde hiçbir değer yoktur ve eğer var olsaydı, hiçbir değeri olmazdı. Eğer değeri olan herhangi bir değer varsa, o olanın ve meydana gelenin alanının dışında yer almalıdır.*
- *Ve öyleyse etiğin önermelerinin var olması olanaksızdır. Önermeler, daha yüksek olan hiçbir şeyi ifade edemezler.*
- *Açıktır ki etik sözcüklere dökülemez. Etik aşkınsaldır.*

Etiğin aşkınsal ve daha yüksek olmasını nasıl anlamalıyız? Etiğin kendisi için bağlayıcı olması beklenen kendimiz hakkında Wittgenstein'in ne söylediğine bakmamız yararlı olabilir.

- *Özne dünyaya ait değildir; doğrusu, o dünyanın bir sınırır.*
- *Felsefi benlik (kendilik) insan değildir, insan bedeni veya psikolojinin ilgilendiği insan ruhu değildir, fakat metafiziksel bir öznedir, dünyanın sınırır, onun bir parçası değildir.*

Etik bu dünyaya ait değildir; kendimiz de bu dünyaya ait değiliz. iyi ve kötü bu dünyada olmadığına göre, iyi ve kötü ile benliğimiz / kendimiz hakkında ne söyleyebiliriz? Bu konuda bir ipucu, Wittgenstein'in irade hakkındaki görüşlerinde bulunabilir:

- *Dünya irademden bağımsızdır.*
- *Arzuladığımız her şey meydana da gelse, yine de bu, sözün gelişi, sadece talihin bize bahsettiği bir lütuf olabilir.*

Benim istemem, benim eylemdir. Söz konusu bu eylemin iyi ya da kötü olmasından veya bu eylemin sonucunda mutlu olup olmamamdan söz edilebilir:

- *yapacaksın" biçiminde bir etik yasa ortaya konulduğunda, akla gelen ilkdüşünce "Eğer bunu yapmazsam ne olur?" sorusudur. Ancak açıktır ki etik sözcüklerin genel geçer anlamında ceza ve ödülle ilgili değildir. Dolayısıyla, eylemi sonuçları hakkındaki sorumuz önemsizdir. Ortaya koyduğumuz soruyla ilgili doğru olan bir şey olmalıdır. Etik bir tür ödül ve ceza gerçekten olmalıdır, ancak bunlar eylemin kendi içinde bulunmalıdır.*

Söz konusu ödüller ve cezalar eyleme dışsal olan, bu dünyaya eklenen şeyler değilse nasıl şeylerdir? Wittgenstein bunu şu şekilde açıklar:

- *Eğer iradenin iyi ya da kötü kullanımı dünyayı değiştirirse, o sadece dünyanın sınırlarını değiştirir, olguları değil dil tarafından açıklanabilen şeyleri değil.*

Buradan anlayabildiğimiz kadarıyla iradenin iyi kullanımı, etik açıdan iyi davranışlar, beraberinde özneye "farklı" bir dünyada bulunma ve bu dünyada mutlu olma olanağı verir. Söz konusu mutluluk, mutlak anlamda değerli bir şeye sahip olmaktır. Bu anlamda değerli olan ne olabilir?

Wittgenstein, 1929 veya 1930 yılında verdiği ve 1965 yılında yayımlanan "Lectures on Ethics" adlı dersinde, bu tür iki deneyimden söz eder: "Dünyanın varlığına karşı hayrete düşmek" ve "mutlak olarak güvende hissetmek" Eğer bu ifadeler, Wittgenstein'in Tractatus'ta geliştirdiği ölçütlere vurulursa, anlamlı olmayan ifadelerdir. Bu tür ifadeler, Wittgenstein'in "mistik"ten ne anladığı ile ilişkilidir:

- *Dünyada şeylerin nasıl olduğu değil, onun var olması mistiktir.*
- *Dünyayı sub specie aeternie [sonsuzluğun bakış açısından] görmek, onu bir bütün olarak görmektir - sonlu bir bütün olarak görmektir. Dünyayı sınırlı bir bütün olarak hissetmek - işte bu mistik olandır.*

Mutluluk, dünyayı olduğu gibi, bir bütün olarak görmek, korku ve umutlardan azade bir biçimde dünya ile karşı karşıya kalmaktır. Mistik olanın deneyimi anlatılabilir mi? Tam bu noktada Tractatus'un son önermesini hatırlamak yararlı olabilir:

- *Konuşamadığımız hakkında sessizliğimizi korumalıyız.*

AOFDerleri.com